

Een andere kijk op Noord Nederland voor en na Karel de Grote.

Graven als bestuurders namens de machthebber.

Na de definitieve onderwerping van de Friezen en de Saksen door Karel de Grote werden graven aangesteld om het gezag, namens de machthebber, te handhaven.

Na eerdere pogingen tot onderwerping lukt het een strijdmacht van de Frankische heerser Karel de Grote in 775 om een strijdmacht van de Friese vorst Radboud te verslaan. De slag staat bekend als de slag bij de Boorne. Radboud vlucht naar zijn dochter in Denemarken die getrouwd was met Siegfried van Jutland. De Denen zijn Angelsaksen, evenals de Friezen, en bevriend met elkaar. Midden Friesland, het Friesland tussen Vlie en Lauwers, staat nu ook onder Frankisch gezag. De eerste graaf die hier werd benoemd was waarschijnlijk een Diederik, afkomstig uit het gebied van de Nederrijn. Zijn zoon Gerulf de oudere staat later vermeld als graaf in Frisia met bezittingen rondom Leeuwarden. Dan worden nog vermeld Dirk II en Gerhart als graven in Frisia. Dirk zal in West Frisia graaf zijn geweest en Gerhart in Westerland Friesland. Dirk II zou de vader kunnen zijn van de vermelde graven Gerulf II en Gardolf, die in 885 namens de Deen Godfried diens eisen overbrachten naar de keizer. Godfried bezat de gebieden langs de Rijn en Walcheren, dat voor hem de Deen Rorik in bezit had gekregen na invallen in het rijk van de Franken. Gerulf was graaf in West Friesland en Gardolf was in ieder geval graaf van Sudergo en mogelijk van geheel Westerland Friesland. Gerulf is de stamvader van de Hollandse graven en zijn zoon Dirk I was hier graaf tot zijn overlijden in 939. Holland laat ik verder buiten beschouwing. Na Gardolf, vermeld in 885, waar geen nakomelingen van bekend zijn, is de eerstvolgende die vermeld wordt graaf Reginbert in het begin van de 10^e eeuw. De naam duidt op een Deense vader of moeder. Een mogelijkheid is dat deze een broer is van Reginhilde die huwde met Dietrich von Ringelheim, maar ook van Reginmunt en Reginhart die omstreeks dezelfde tijd worden vermeld met goederen in Oostergouw. Als vader komt in aanmerking Godfried de Zeekoning van Denemarken die in het midden van de 9^e eeuw aanvallen deed op Frankische bezittingen in Frisia en daarbij zeker zijn Friese verwanten heeft bezocht. Godfried is een zoon van de verdreven Deense koning Harald Klak. Verwant Rorik kwam op de troon en deze had een dochter Reginhild. Deze dochter is een tijdgenoot van Graaf Gerhart van Frisia en het is niet uit te sluiten dat deze met elkaar gehuwd zijn en een zoon hebben gekregen die Alfdag werd genoemd. Deze komen we tegen in 873 als verantwoordelijke voor de verdediging van Oostergo. De verdedigers noemden als hun aanvoerder een Deen die allang onder hen was. Alfdag kan de vader zijn van Reginhild gehuwd met Godfried de Zeekoning van Denemarken. Godfried is dan de vader van niet alleen Reginbert maar ook van Reginhilde, Reginmunt en Reginhart. Na Reginbert komt nog zijn zoon Gerbert voor als mogelijke graaf in Midden Frisia.

In een oorkonde uit 966 betreffende het territorium Urk wordt Gardolf vermeld als vroegere graaf en een Egbert als graaf in 966 van het gebied Sudergo. Die Egbert zal Egbert Eénoog van Meissen zijn, zoon van Wichman de Oude Billung. Maar tussen Gardolf en Egbert zullen behalve de hierboven vermelde nazaten van Gerhart, nog enkele graven formeel deze rechten in midden Friesland hebben uitgeoefend.

We komen dan bij nazaten van de Frankisch/Saksische graven, de steunpilaren van Karel de Grote in zijn strijd om de Friezen en Saksen te onderwerpen en die ook zijn legeraanvoerders waren in de strijd tegen de Denen.

Het besturen van het gebied door een graaf zal in die eerste jaren na 800 niet veel hebben betekend.

Het Friesland tussen Lauwers en Eems en het aansluitende Saksische gebied, inclusief Drenthe, werd in 804 door Karel de Grote definitief toegevoegd aan zijn rijk. De Saksen hadden geen andere keus dan het aanvaarden van het voorstel van Karel de Grote, of onderwerpen of de voormannen worden onthoofd. De onderwerping van de Friezen en Saksen zal een formeel gebeuren zijn geweest. In de praktijk bleven zij zich verzetten tegen vreemde overheersing. De Saksen kregen onverwachte hulp van buiten in hun strijd tegen de Frankische overheersers.

De Deense vorst Harald I, zoon van Siegfried van Jutland (Siegfried was gehuwd met de dochter van de Friese vorst Radboud), was omstreeks 806 van de troon gestoten door Godfried. Deze was een zoon van Haralds broer Halfdan "de Milde". Zijn grootmoeder was dus van Friese afkomst en dat was misschien mede een reden om een jaar later Saksen binnen te trekken en de kustgebieden weer te veroveren op de Frankische overheersers. Hij veroverde in 808 het gebied dat in 793 ook al eens, onder leiding van de Saksen Unno en Eilard, in opstand was gekomen en waaruit toen alle geestelijken waren gevlucht. Het huidige Sleeswijk Holstein en een gebied eronder. De oude vorst Harald van Denemarken vluchtte naar Karel de Grote en kreeg zijn bescherming. Dat bescherming zoeken bij een naburige heerser was in die tijd niet zo vreemd. Europa was dun bevolkt en de heersende families kenden elkaar, al kwamen ze niet jaarlijks bij elkaar over de vloer. Maar een dienst verlenen aan je buurman kan mogelijk later winst opleveren. Karel de Grote had een paar jaar eerder al ondervonden dat zijn graven in Frisia hun taken niet goed vervulden en beval dat deze op de Rijksdag in Aken in 807 een wapenschouw moesten houden waaruit moest blijken dat zij goed op hun taken waren voorbereid. Wat daarvan het gevolg is geweest staat niet beschreven.

Wat wel gebeurde is dat Godfried de Deen opnieuw ten strijde trekt tegen de Franken. De Saksen steunen hem. Het leger van Karel de Grote werd aangevoerd door graaf Wichman van de Wetigouw. De Denen worden teruggedrongen en vredesonderhandelingen beginnen. Vanwege Karel de Grote is graaf Wichman een belangrijke onderhandelaar. De grens tussen de Denen en de Franken wordt vastgesteld op het midden van de rivier de Stör. Conform zijn eigen opstelling ten opzichte van de Deense vorst Harald komt Karel de Grote tot het besef dat de in de natuur levende volken een vruchtbare bodem vinden zich aaneen te sluiten wanneer hun belangen dezelfde zijn. Die belangen waren vooral het behoud van hun land en hun rechten zoals die vanouds van geslacht op geslacht werden overgedragen. Karel zag in dat zijn doelstelling, één land met één rechtssysteem voor al zijn onderdanen, niet haalbaar was in de noordelijke delen van zijn rijk. Hij besloot om de Saksen en de Friezen hun oude rechten te laten behouden, opdat daarmee de bevolking zich zou schikken in de heerschappij van Karel de Grote. Dat schijnt in eerste instantie gelukt te zijn. Harald I, de voormalige Deense vorst, werd graaf over het gebied Sleeswijk-Holstein zodat de daar levende bevolking toch nog iets het gevoel had dat zij vrij waren.

Wichman van Wetigouw kreeg als beloning voor zijn werk het overige Saksisch/Friesche gebied langs de kust in leen tot de Lauwers.

De Friezen en Saksen mochten vrij blijven beschikken over de grond die zij in bezit hadden voor hun levensonderhoud en zij mochten hun oude landrechten blijven uitoefenen. Maar de rechtspraak moest wel onder voorzitterschap van de door Karel aangestelde graven gebeuren. En de opgelegde boetes moesten worden afgedragen aan de graaf. De niet bij de Friezen en Saksen in dagelijks gebruik zijnde gronden verklaarde Karel tot het eigendom van de heerser, waarop het alles omvattende recht van de heerser van toepassing was.

Maar het werd toch niet rustig in het gebied van de Friezen en Saksen.

De Denen bleven hun Friese bloedbroeders helpen bij het ondermijnen van het Frankische gezag en deden regelmatig invallen.

In de historische literatuur vermeld als "invallen van de Noormannen".

Voor het juist weergeven van de Noord Nederlandse geschiedenis is het beter te spreken van:

"Bijstand van de Denen ter verdrijving van de Frankische overheersers".

De Frankische overheersers hadden slim gebruik gemaakt van de Friese vorsten die in het Rijngebied hun domicilie hadden door na de onderwerping hen de functie van graaf aan te bieden. Daarmee werd een deel van de weerstand op voorhand gebroken. De Friese vorsten zullen dit hebben aanvaard als de best mogelijke oplossing van dat moment, maar de aversie tegen overheersing van een ander volk bleef.

In 830 was Gerulf, zoon van Diederik, graaf van Frisia midden geworden en bleef dit tot 839. Vermoedelijk was hij graaf in het gebied langs de huidige Hollandse kust tussen Zwin en Vlie.

Op de Rijksdag van 837 worden de markgraven, dat zijn de graven die zijn aangesteld over de gouwen die aan de randen van het rijk liggen en de rijksgrenzen moeten verdedigen, ter verantwoording geroepen omdat zij tegen de ongehoorzaamheid van de Friezen en Saksen onvoldoende optraden en daardoor onvoldoende weerstand hebben geboden tegen invallende vijanden. De keizer besluit strengere abten en graven in het gebied aan te stellen. Die abten waren er nog niet in het gebied van de Friezen en Saksen, want er waren toen nog geen kloosters, (in dit gebied pas na 1100 ontstaan), maar het zegt wel iets over de functie die Karel aan die abten toedacht. Meehelpen het Frankische gezag te vestigen en te handhaven.

Die onvoldoende weerstand werd mede veroorzaakt door de houding van de Friese en Saksische bewoners van de kustgebieden. Zij waren Wodan en Donar nog lang niet vergeten. De Denen waren hun bloed- en handelsbroeders en vurige bestrijders van de nieuwe godsdienst. De Denen vernielden vooral kerken en goederen die in bezit waren van de Frankische overheersers.

In 850 wordt Gerhard vermeld als graaf in midden Friesland. Zijn mogelijke nakomelingen zijn hierboven al aan de orde geweest.

In 866 komen we Hendrik van Babenberg tegen als hertog van Friesland. Hij blijft tot 886.

Deze Hendrik was graaf in meerdere graafschappen maar was vooral een vooraanstaand militair van Lodewijk II de Duitser. Hij leidde in het Karolingische rijk de strijd tegen de Vikingen. Hij was hertog van Franken en Neustrie. Na 880 is hij ook tijdelijk hertog van Saksen. In 885 rekende Hendrik definitief af met Godfried de Noorman en Hugo van de Elzas. Zijn soldaten vermoordden samen met de lokale graven Gerulf en Everhard Saxo, Godfried tijdens een feestelijke bijeenkomst in Spijk. (Onder Arnhem.) Hugo werd gevangen genomen. Zijn ogen werden uitgestoken.

In 886 overlijdt Hendrik en hij wordt opgevolgd door zijn zwager Eberhard I Saxo, graaf van Hamaland en markgraaf van Friesland. Met grote waarschijnlijkheid was hij toen ook graaf in Drenthe.

Als markgraaf van Frisia zullen hem rechten zijn verleend die later zijn genoemd bij zijn achterneef Wichman IV; rechten in Urk, Hunzego, Midgo, Marne, Fivelgo en Naardinkland.

Eberhard I Saxo zette de aan zijn zwager Hendrik gegeven opdracht, de Vikingen te bestrijden, nadrukkelijk om in daden. Hij heeft op strategische plaatsen ring of walburgen laten aanleggen.

Vanaf 885 in Oostburg, Souburg, Domburg, Middelburg, Burg-Haamstede, Rijsburg en Den Burg; stroomopwaarts bij Aalburg en verder in Hamaland bij Zutfen en Elten; versterkt de Hunnenschans bij Uddel en de oude walburg Duno bij Arnhem en legt mogelijk ook de Hunenburg bij Oldenzaal aan.

Eerder al had hij in 882 de grote ringwalburg in Zutfen laten aanleggen.

In 885 vermoorde hij Godfried de Deen in de Betuwe zoals hierboven al beschreven. Hij (Everhard) werd zelf vermoord door de "Fries" Waldger, zoon van Gerulf, de stamvader van de graven van Holland.

Dat de Vikingen (Denen) zover de rivieren en het land konden binnendringen was nog steeds een gevolg van de drang naar vrijheid van de Friezen en Saksen door meewerken aan de verdrijving van de Franken als heersers. De Denen werd niets in de weg gelegd. Zij konden zich zelfs vestigen in Dorestad, de belangrijkste handelsplaats in die tijd, naar men aanneemt nu Wijk bij Duurstede, maar het kan ook best Makkum zijn geweest, zoals een enkele geschiedschrijver beweert. Op oude kaarten wordt een zuidelijk deel van Makkum ook aangeduid als Statum. Makkum bezat vanouds al een sluis tussen het binnen- en het buitenwater. Langs Makkum liep vroeger een noordelijke uitmonding van de Rijn, een belangrijke vaarverbinding.

Het waren de graven en hun helpers, vertegenwoordigers van de heersers, die de Vikingen bestreden, maar niet het volk, de bewoners van steden en dorpen.

Meginhard III, de broer van Everhard de Saks, wordt in 898 de nieuwe graaf van Friesland en andere gebieden.

Helaas is onvoldoende bewaard gebleven (of nog niet in archieven ontdekt) over de omvang van de door heersers verstrekte lenen en op welke datum die lenen precies werden verstrekt en aan wie. Ook kunnen de formeel aangestelde graven hun taak hebben laten uitvoeren in onderleen aan dienstmannen, vaak familieleden die dan door het volk als de graaf worden aangezien. We houden aan dat de lenen in de familie bleven en dat opvolging plaats vond op het moment van overlijden van een leenman, tenzij uit annalen of oorkonden iets anders blijkt. Wanneer we het hier over Friesland hebben dan is dat het Friesland ten westen van de Lauwers, vallend onder het bisdom Utrecht. Het gebied ten oosten van de Lauwers viel onder het bisdom Münster, dat in 805 was ingesteld en waarvan de eerste abt Liudger was, de prediker in dit deel van Frisia. Wichman I van Wetigouw was hier de eerst benoemde graaf.

Meginhard IV, de zoon van Everhard de Saks was in 898 nog minderjarig, maar na het bereiken van de meerderjarige leeftijd wordt hij aangesteld als graaf van Hamaland, Salland, Drenthe, Veluwe, Hunsego, Fivelgo en Naardinkland. Hij kwam in 938 in opstand tegen koning Otto I, waarna hem zijn grafelijke rechten werden ontnomen. Omstreeks 955 is hij overleden op de Eltenberg, de residentie van zijn zoon Wichman IV, die hem opvolgde als graaf van Hamaland.

Omstreeks 940 wordt Everhard II graaf van Drenthe als opvolger/vervanger van Meginhard IV. Hij was tevens graaf van Teisterband. Reeds in 944 wordt het gravenhuis weer in genade aangenomen en wordt de zoon van Meginhard IV, Everhard III, tot graaf van Drenthe benoemd.

In 960 wordt Diederik, zoon van Amalrada, dochter van Dietrich von Ringelheim en Reginhild van Denemarken, als graaf van Drenthe, Salland en de Betuwe, vermeld. Amalrada was een kleindochter van Godfried de Deen, en was eerder gehuwd met Everhard II van Hamaland.

Omstreeks 970 zien we Herman I van Werl vermeld als graaf aan de Friese kust (Groningerland volgens de Westfaalse bronnen). Dit is vermoedelijk het Frisia tussen Lauwers en Eems en het naastliggende deel tot aan de Weser. Herman was ook graaf in grote delen van Westfalen en was gehuwd met Gerberga van Bourgondie. Herman I was een zeer invloedrijke graaf. Tussen 811 (Wichman) en 970 (Herman) zien we in de bronnen geen andere namen van graven vermeld in dit deel van het rijk dan alleen Meginhard IV.

Toch zullen er meer zijn geweest. Zeker is dat er na graaf Gardolf een graaf Egbert is geweest, vermeld in een oorkonde van 966, als graaf van in ieder geval Sudergo, maar waarschijnlijk van geheel Midden Friesland. Dit zal dan Egbert Eénoog zijn geweest, een zoon van Wichman de Oude Billung en een nazaat van Wichman II.

Bekend is dat een dochter van Wichman I getrouwd was met Bennid van Saksen. Deze kregen een zoon Wichman II, geboren omstreeks 795, die trouwde met een dochter van Meginhard van IJsselgouw en graaf van Hamaland werd. Hun zonen Wichman III en Meginhard II verdeelden in 880 de nalatenschap van hun ouders, waarbij Wichman de goederen van vaderskant kreeg en de stamvader werd van de hertogen van Saksen.

Meginhard II kreeg de goederen van moederskant en werd graaf van de Lijmers, IJsselgouw (samen Hamaland), Veluwe, Salland, Drenthe, Hunsego en Fivelgo.

Dat betekent dat Meginhard I van de IJsselgouw, of zijn vader Wrachari, de eerste graaf was van het Frisia tussen Lauwers en Eems na de kerstening. De graven van Hamaland hebben daarna tot 970 dit gebied in beheer gehad. De laatst vermelde voor 970 is in 952 Wichman IV, (mark)graaf van Friesland en graaf van Hamaland. Deze schenkt al zijn inkomsten in 968 aan het vrouwenklooster Elten, hetgeen door keizer Otto wordt bevestigd in een oorkonde van 3 augustus 970. Keizer Otto zal de vrijgekomen Friese gouwen tussen Lauwers en Eems daarna in leen hebben gegeven aan Herman I van Werl, ook een machtige graaf en vertrouweling van de keizer.

Vanaf ongeveer het jaar 900 waren de leenrechten vererfbaar geworden en dat gaf de adellijke families meer macht ten opzichte van de koning of keizer. De grafelijke rechten bleven binnen de families. Bij vererving gaf dit vaak aanleiding tot strijd tussen takken van de families.

Na het jaar 1000 zien we in Drenthe eerst Balderik, graaf van 1006 tot 1018, dan Godfried II van Verdun, graaf van Neder Lotharingen, (gehuwd met Averarda, een dochter van Everhard) tot 1023, dan tijdelijk graaf Temmo van 1023 tot 1025. Dit was een gevolg van het feit dat Godfried II zich had misdragen ten opzichte van keizer Hendrik II. Hendrik vreesde het uiteenvallen van zijn rijk en meende dit bijeen te kunnen houden door de wereldlijke macht onder te brengen bij de kerk.

Door het kinderloos overlijden van Godfried II in 1023 zag hij een kans om de grafelijke rechten te schenken aan de kerk van Utrecht, dus de bisschop van Utrecht als kerkelijk leider tevens wereldlijk leider. Maar hij kreeg te maken met het erfrecht. Gozelo I van Verdun, broer van Godfried II, eiste de grafelijke rechten op en hij werd in het gelijk gesteld. Gozelo kreeg de grafelijke rechten in 1025 terug en bleef graaf tot zijn dood in 1046.

Keizer Hendrik III dacht toen de weg vrij te hebben om het graafschap Drenthe in 1046 definitief te schenken aan de bisschop van Utrecht. Maar hij misrekende zich opnieuw.

In Frisia tussen Lauwers en Eems is in 1040 Rudolf van Werl graaf, gehuwd met Adelheid van Verdun en zoon van Herman I van Werl, de vorige graaf, die in 995 overleed. Adelheid was een zuster van Godfried II van Verdun, de graaf van Drenthe tot 1023 en van Gozelo I, graaf van Drenthe tot 1046.

Rudolf overlijdt op 12 juli 1044 en Gozelo I claimt de grafelijke rechten.

Maar ook Bruno V van Brunswijk claimt die rechten. Zijn vader was markgraaf van Friesland tussen Vlie en Lauwers van 1021 tot 1038 toen hij sneuvelde. Bruno volgde hem op als markgraaf van Friesland. Bruno was getrouwd met een Ida, vermoedelijk een nazaat van Werl.

Bruno's vader Liudolf van Brunswijk was in 1021 Balderik opgevolgd als graaf van Friesland. Deze Balderik was gehuwd met Adela van Hamaland, de weduwe van Immed en dochter van Wichman IV van Hamaland.

Balderik was ook graaf in Tubalگو, Teisterband en Drenthe en was markgraaf van Friesland. Tevens was hij prefect van Utrecht. Rudolf was ook graaf in de Emsgau waar na Rudolfs dood zijn broer Bernard vermeld wordt als graaf. Rudolfs zoon Herman was al voor 1044 overleden en Rudolf had niet meer zoons. Bernhard overlijdt in 1067 en heeft geen mannelijke opvolgers.

In 1044, wanneer Rudolf I sterft, wordt zijn zoon Herman, geen opvolger. De reden is niet bekend, maar wel dat Herman ver voor 1050 al is overleden. Gozelo van Verdun, graaf van Drenthe en Bruno II, graaf in Friesland tussen Vlie en Lauwers, claimen het Friesland tussen Lauwers en Eems. Gozelo was getrouwd met een zuster van Rudolf. Gozelo sterft in 1046 en zijn zoon Godfried II met de baard, schijnt dan Friesland tussen Lauwers en Eems te hebben verkregen. Godfried gedroeg zich niet zoals keizer Hendrik III het van hem verlangde en in 1047 werd Godfried afgezet en de keizer schonk het Friesland tussen Lauwers en Eems aan aartsbisschop Adalbert van Bremen en de bisschop van Utrecht kon toen Drenthe in bezit nemen. Bruno van Meissen trok toen echter met een leger vanuit Friesland Hunsego en Fivelgo binnen en gedroeg zich daar als graaf. Hij blijft dit tot 1057 en broer Egbert van Brunswijk van Meissen wordt dan vermeld als graaf van Fivelgo. Hij krijgt dit graafschap in 1057, samen met het graafschap Friesland dat hij erft van zijn broer Bruno. Een beloning voor de hulp die hij de jonge keizer en zijn moeder verleende en waarmee zijn onrechtmatige bezetting van Hunsego en Fivelgo werd verrekend.

In 1057 proberen Saksische opstandelingen, onder leiding van de buitenechtelijke zoon van Bernard II van Brandenburg, in een hinderlaag de zesjarige Hendrik IV, keizer, en zijn moeder te vermoorden.

Egbert en zijn broer Bruno kwamen te hulp. Bruno sneuvelde en Egbert werd zwaar gewond, maar genas. Als beloning kreeg hij de bezittingen van zijn broer, waaronder het graafschap Friesland en ook het deel tussen Lauwers en Eems dat formeel de van Werls in leen hadden.

In 1068 overlijdt Egbert aan koorts en zijn zoon Egbert II volgt hem op.

Deze Egbert was dus graaf over heel Friesland tussen Vlie en Eems. Hij was jong en gedroeg zich niet al te netjes tegenover zijn leenheer en zo werden Staveren, Oostergo en Westergo hem ontnomen. Maar hij zag kans deze terug te krijgen. De keizer had zich al voorgenomen ook Friesland tussen Vlie en Lauwers te schenken aan de bisschop van Utrecht en dat gebeurde in 1090 toen op 3 juli Egbert sneuvelde in het Silketal. Egbert had maar één dochter en geen zoons. Vanaf 1090 bezat de bisschop van Utrecht ook in Friesland tussen Vlie en Lauwers formeel de grafelijke rechten. Maar de bisschop had het al aan de stok gekregen met de graven van Holland over het bezit van Friesland tussen Vlie en Lauwers en dat is uiteindelijk opgelost in 1204 waarbij is overeengekomen om gezamenlijk een graaf te benoemen en de opbrengsten te delen. De grafelijke rechten in Drenthe werden door dienstmannen vervuld, benoemd door de bisschop als prefect van Groningen en kastelein van Coevorden. Eenzelfde oplossing kwam er in het gebied van de bisschop van Bremen/Hamburg. Dienstmannen/borgmannen vervulden die taken.

Dienstmannen van de heerser in de stad Groningen.

Behalve de op één na hoogste bestuurlijke functie van graaf, waren op lager niveau ook functies beschikbaar waar adellijke families maar al te graag een gooi naar deden. Dienstmannen waren nodig voor bestuur op lokaal niveau en vooral na de opkomst en groei van steden was de functie van kastelein, borgheer of prefect zeer in trek. Ook voor het innen van pachtsommen en belastingen waren dienstmannen/hofmannen/hoofdelingen nodig. En omstreeks 1200 werd dan ook het schultambt ingesteld, waardoor nog eens functies te vergeven waren aan telgen uit adellijke geslachten.

Eind 10^e eeuw komen we de naam tegen van Wernerus, stadsvoogd van Groningen. Zijn zoon Egbert I volgt hem op en wordt vermeld in een oorkonde uit 1040. De naam Werner kan verwijzen naar Werner van Haspengouw die omstreeks 950 huwde met Gerberga, een dochter van Meginhard IV van Hamaland. Van zijn dochter en Werner zijn geen nakomelingen bekend. Meginhardt zelf was in die tijd graaf van Drenthe en Frisia tussen Lauwers en Eems. Het past in het gebruik van de adel om belangrijke functies binnen de familie te houden. Naar wie de zoon Egbert I is vernoemd is niet na te gaan. Maar een vermoeden is er wel.

Tezelfdertijd leefde Egbert I (1020-1068), graaf van Brunswijk en Derlinggouw en tevens markgraaf van Friesland. Hij oefent ook feitelijk gezag uit in Hunsingo en Favelingo waar hij in 1057 de aartsbisschop van Bremen als leenheer moet erkennen, maar tegen afdracht van een vijfde der grafelijke inkomsten zelf de grafelijke rechten blijft uitoefenen. Egbert van Brunswijk was een nakomeling van Ekbert II "Eenoog", graaf van Ambergouw, Derlingouw, Dreingouw, Goslar en Stevergouw, maar hij was ook graaf in zuid Friesland volgens Westfaalse bronnen. We zijn dan weer terug bij dezelfde families die in Noord Nederland ook de grafelijke functies in de loop der jaren hebben vervuld. De stadsvoogden van Groningen, wonend op de Groenenborg aan de Hunze, zijn dan afstammelingen van de graven van Hamaland en Brunswijk.

Een nazaat van Egbert I van Groningen was Egbert II die in 1143 wordt afgezet door bisschop Heribert of Herbert van Utrecht en die daarna zijn broer Leffart benoemd tot prefect van Groningen.

Bisschop Herbert van Utrecht staat in de geschiedenisboekjes vermeld als afkomstig van Bierum in Groningen. In de "Quedam narracio enz" staat vermeld "Hartbert van Beron", door vroegere historici gelezen als Hartbert van Bierum. Latere geschiedkundigen hebben hun twijfels hierover geuit en komen tot Wierum in plaats van Bierum. Men denkt dan aan Wierum boven Dokkum vanwege de toevoeging Frisia. Maar Frisia omstreeks 1100 was het gehele gebied langs de kust tot aan de Weser. Ook de huidige Groninger Ommelanden behoorden daartoe. Roemeling zegt in zijn artikel in de Nederlandsche Leeuw van okt/nov 1973 dat voor Beron/Berum niet moet worden gelezen Bierum, maar Wierum, gelegen even ten noorden van Groningen. En dat is veel logischer. De terp Wierum bestaat nog steeds en was vroeger een heel strategisch punt, waar de oude Hunze en het oude Koningsdiep samenkomen verder het Reitdiep wordt genoemd, toen een open verbinding met de Noordzee. Wie Wierum bezat had de controle over de handel van en naar de stad Groningen. Op dit punt heeft ongetwijfeld één van de eerste versterkingen gestaan, vermoedelijk een omwalde houten burcht.

Waarschijnlijk gebouwd door de Franken tijdens hun pogingen om de Friezen te onderwerpen.

Later zal hier een versterkt huis zijn gebouwd. Omstreeks 1100 kan hier een Rudolf van Werl hebben gewoond, dienstman van de bisschop van Bremen/Hamburg, bezitter van de grafelijke rechten.

Vermeld is dat Rudolf van Wierum een zoon was van NN Rudolfszoon van Fivelgo. Zijn grootvader zou dan Rudolf van Fivelgo(van Werl) kunnen zijn die in de oorkonde van 21 mei 1040 wordt vermeld als graaf. Maar van deze zijn slechts één zoon Herman III en een dochter Ruthard bekend. Rudolfs broer Herman II had echter wel een zoon Rudolf.

Graaf Herman II van Werl was in tweede echt gehuwd met Godila van Rothenburg. Zijn zoon Rudolf uit dit huwelijk kwam in eerste instantie niet in aanmerking voor opvolging als graaf. Hij had oudere broers.

Rudolfs halfbroer Hendrik werd bisschop van Paderborn, zijn halfbroer Adalbert bisschop van Bremen en Hamburg en zijn broer Bernard III graaf van Werl en van Frisia ten oosten van de Weser. Zijn oom Rudolf was o.a. graaf van Fivelgo en zoals gebruikelijk in die tijd zocht men voor elk familielid een inkomstenbron. Mogelijk heeft hij de hofstee Wierum in leen gekregen van zijn oom en heeft hij namens zijn oom de honneurs waargenomen in geheel Frisia tussen Lauwers en Eems.

Feit is dat later Leffert, één van zijn nazaten, de borg Selwerd heeft gebouwd, gelegen iets ten zuiden van Wierum. Rudolf van Werl heeft op de hofstee Wierum 4 zoons gekregen.

Herbert van Wierum werd bisschop van Utrecht.

Ludolf of Rudolf van Wierum werd prefect of kastelein of borgheer van Coevorden.

Leffart van Wierum werd prefect van Groningen. Het is deze Leffert die de bouwer moet zijn van de borg Selwerd. Hij werd omstreeks 1143/1144 benoemd tot prefect van Groningen door zijn broer Herbert de bisschop.

Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat de oudste borg van Selwerd omstreeks 1150 gebouwd moet zijn.

Lambert van Werl, de jongste zoon, kreeg een landgoed/leengoed ten zuidwesten van de stad Groningen waarop hij de borg Peize bouwde. Voor hem was geen hoge functie op dat moment beschikbaar.

Uit verder genealogisch onderzoek blijkt dat alle leenmannen van de bisschop van Utrecht in Drenthe uit adellijke families komen die allen aan elkaar verwant zijn.

Zie daarvoor de genealogiepagina's op deze website. Bij de personen staan de gegevens vermeld zoals die voorkomen in annalen of oorkonden.

De begrenzing van graafschappen.

Graafschappen zijn ingevoerd door de Franken na de onderwerping van de Friezen en Saksen. In de oudste vorm waren graafschappen geen geografische eenheid. Graafschappen waren een verband van personen die allen onder dezelfde jurisdictie vielen en waarvan de uitvoering door een koning was opgedragen aan een graaf.

Een koning, als wereldlijk heerser, had het recht om zijn bevoegdheden over te dragen aan anderen. Maar hij kon zijn rechten ook namens hem door anderen laten uitvoeren in leenverband. Ook kon hij zijn allodiale rechten op gronden in zijn geheel overdragen aan anderen, waarna zo'n gebied dan buiten de rechtsmacht van de koning kwam te staan. De bezitter van zo'n gebied was vrij om eigen rechtsregels op te stellen. Dat gebeurde veelal met aan abdijen of kloosters geschonken goederen. Een mooi voorbeeld zijn de door graaf Wichman geschonken goederen aan het klooster Elten in het territorium Urk en de door het klooster St Pantaleon verkregen goederen in hetzelfde gebied. In oorkonden uit 966/968 zijn deze giften beschreven. Kerkelijke regels schreven voor dat de abt niet zelf het recht mocht uitvoeren, maar dat het moest worden opgedragen aan een voogd. De goederen van Elten lagen in het deel van het territorium Urk dat tot het graafschap Isla behoorde en de goederen van Pantaleon lagen in Sudergo. Maar de graven van beide graafschappen hadden niets te vertellen in deze landgoederen.

Vòòr de Frankische overheersing was het gebied van de Friezen en Saksen opgedeeld in leefgebieden die met de naam go of gow of gau werden aangeduid. Een graafschap was veelal een groter gebied dan één gow, maar de oude gow benamingen bleven vaak toch in gebruik. Ook omdat graven zo'n oude gow in onderleen gaven aan dienstmannen. Maar ook werden nieuwe graafschappen gevormd en in leen uitgegeven wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding gaven. Ook komt het voor dat allodiaal goed van een abdijs of klooster later weer in bezit van een koning/keizer/bisschop voorkomt.

Een voorbeeld van een nieuw graafschap is het graafschap in Frisia, genoemd in een oorkonde van 1107, waarin de Duitse keizer het leengoed Alzey van Hendrik van Zutphen verkrijgt en Hendrik in ruil daarvoor van de keizer "een graafschap in Frisia" verkrijgt. Uit de bronnen is te destilleren dat hiermee het territorium Urk wordt bedoeld waar in 966/968 de geschonken goederen aan de abdijen van Pantaleon en Elten liggen.

Dit graafschap wordt later aangeduid met het graafschap Urk en Emelweerd en nog weer later met het graafschap Kuinre.

Een voorbeeld dat een door de koning/keizer/bisschop benoemde graaf niet actief is geweest in zijn graafschap zien we vermeld in een oorkonde van 1402, waarin Lodewijk van Loon g/m Ada van Holland het graafschap Urk en Emelweerd blijkt te bezitten, maar dat de bisschop van Utrecht al in vroegere tijden aan Johan van Ahaus in leen had gegeven.

Een overzicht van graven die na Karel de Grote in het noorden actief zijn geweest op basis van vermeldingen in oorkonden of annalen is hieronder op de volgende pagina weergegeven.

Aanbevolen literatuur met goede bronverwijzingen:

Friese graafschappen tussen Zwin en Wezer van Dirk Jan Henstra. 2012, van Gorcum.

Die Grafen von Mitelfriesland aus dem Geslechte König Ratbods. Hugo Jaekel. 1895 Gotha, F A Perthes.

Friesche Volksalmanak 1889; pag. 158-193; Brokstukken uit Frieslands geschiedenis; mr. Ph. Van Blom.

BMGN Low Countries Historical Review 1987; De Friese hoofdeling opnieuw bekeken. J R G Schuur.

De Vrije Fries; jaargang 1850 5^e deel pag. 29-121

De wordingsgeschiedenis van Fryslân; Thema 3, Ordening en Strijd. Provincie Friesland.

Spiegel der zeilvaart 31-10 (2007), 35-39. Deense heersers en de Friese kogge in de vroege Middeleeuwen;

Deel 2: De koggenorganisatie en de rol van de Deense heersers; Luit van der Tuuk.

Nederlandse historische bronnen 7; dbnl 2-7-2015; van Egmonds bronnenstrijd tot Dirk I bis.

Het Graafschap Holland 850-1500; www.jemade.be/teksten.htm

Alzey-Zutphen; Henk Verdonk; Een onderzoek naar het rijksleen te Alzey van de graven van Zutphen. Sdu Den Haag

Periode nà Karel de Grote!

BEKNOPT SCHEMATISCH OVERZICHT.

Graven in Frisia			Graven in Frisia		
<u>Tussen Vlie en Lauwers</u>			<u>Tussen Lauwers en Eems</u>		
Van	Tot		Van	Tot	
ca811	822	Dirk	811	825	Wichman I
ca822	853	Gerulf I	825	848	Meginhard I
ca822	859	Gerart	848	860	Wichman II
ca840	ca875	Alfdag	860	881	Meginhard II
			881	898	Everhard I Saxo
			898	911	Meginhard III
ca900	ca945	Reginbert	898	938	Meginhard IV (Everhardzn)
			938	944	Everhard II (Everhardzn)
			944	955	Everhard III Sakso Meg IV zn
944	975	Egbert Eenoog Wichmanzn	955	961	Averarda E III dr.
975	1021	Egbert Billung E.zn.	961	975	Wichman IV Meg zn
			975	996	Adela Wichmandr.
1021	1038	Liudolf III van Brunswijk	996	1021	Balderik g/m Adela W.dr.
1038	1057	Bruno II Liudolfzn	1021	1044	Rudolf I van Werl
1057	1068	Egbert van Brunswijk Liudzn	1044	1067	Bernard II van Werl
1068	1086	Egbert II van Meissen	1068	1086	Egbert II van Meissen
1086		Koenraad, bisschop van Utrecht wereldlijk heerser			

Graven in Drenthe

825	848	Meginhard I
848	860	Wichman II
860	881	Meginhard II (Wichzn)
881	898	Everhard I Saxo (Megzn)
898	938	Meginhard IV (Everhardzn)
938	944	Everhard II (Everhardzn)
944	955	Everhard III Sakso (Meg IVzn)
955	961	Averarda E III dr.
961	975	Wichman IV Meg zn
975	996	Adela Wichmandr.
996	1021	Balderik g/m Adela W.dr.
1021	1023	Godfried II van Verdun
1023	1025	Temmo
1025	1046	Gozelo I van Verdun
1046		Bisschop van Utrecht wereldlijk heerser